

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 10 november 2016

Mål nr

Ö 2491-15

KLAGANDE OCH MOTPART

JE

Ombud: Advokat SH

KLAGANDE OCH MOTPART

Gävleborgs läns landsting

801 88 Gävle

Ombud: Advokat RH

SAKEN

Avvisning av mål om särskild handräckning

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten för Nedre Norrlands beslut 2015-04-24 i mål ÖÄ 243-15

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen förklarar att Gävleborgs läns landstings begäran att JE ska lämna upplysningar och visa upp patientjournaler m.m. enligt 26 § andra stycket lagen (1993:1651) om läkarvårdsersättning inte kan bli föremål för särskild handräckning.

Högsta domstolen meddelar inte prövningstillstånd i målet i övrigt. Hovrättens beslut står därmed fast.

Högsta domstolen förpliktar Gävleborgs läns landsting att ersätta JE för rättegångskostnader i Högsta domstolen med 22 500 kr, avseende ombudsarvode, jämte ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för detta beslut.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN M.M.

Gävleborgs läns landsting har yrkat att Högsta domstolen ska, med vissa mindre justeringar, fastställa kronofogdemyndighetens utslag och i andra hand förklara att processformen särskild handräckning är tillämplig på landstingets yrkande och återförvisa målet till hovrätten för prövning i sak.

Landstinget har också yrkat befrielse från skyldigheten att ersätta JEs rättegångskostnader i tingsrätten och för egen del yrkat ersättning för rättegångskostnader i tingsrätt och hovrätt.

JE har motsatt sig ändring av hovrättens beslut och för egen del yrkat att landstinget ska förpliktas att ersätta honom för rättegångskostnader i tingsrätt och hovrätt i enlighet med de yrkanden som framställts där.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd i frågan om landstingets begäran att JE ska lämna upplysningar och visa upp patientjournaler m.m. enligt 26 § andra stycket lagen (1993:1651) om läkarvårdsersättning kan bli föremål för särskild handräckning. Frågan om prövningstillstånd rörande målet i övrigt har förklarats vilande.

SKÄL

Bakgrund

1. Lagen (1993:1651) om läkarvårdsersättning (LOL) innehåller bestämmelser om vissa ersättningar till läkare i privat verksamhet i primärvården och den öppna hälso- och sjukvården i övrigt och om patientavgifter i samband därmed (läkarvårdsersättning). Landstingen svarar för utbetalningen av den läkarvårdsersättning som inte täcks av patientavgiften.
2. Enligt 26 § första stycket LOL ska en läkare som begär läkarvårdsersättning medverka till att den egna verksamheten kan följas upp och utvärderas. Läkaren ska årligen till landstinget lämna en redovisning med uppgifter om mottagningens personal och medicintekniska utrustning samt om utförda vårdåtgärder och antalet patientbesök. Enligt andra stycket ska läkaren på begäran av landstinget lämna upplysningar och visa upp patientjournal samt övrigt material som rör undersökning, vård eller behandling av en patient och som behövs för kontroll av begärd läkarvårdsersättning.
3. Landstinget genomförde en stickprovskontroll av JEs verksamhet med avseende på en viss tidsperiod. Vid den framkom att en för hög total ersättning hade utbetalats till honom. JE betalade tillbaka det överskjutande belopp som landstinget hade krävt återbetalning av.

4. Det som framkom vid stickprovskontrollen föranledde landstinget att begära att JE skulle visa upp patientjournaler och övrigt material för en period åren 2010–2013. JE motsatte sig landstingets krav. Landstinget begärde hos kronofogdemyndigheten särskild handräckning.

5. Kronofogdemyndigheten meddelade utslag i enlighet med landstingets ansökan. Tingsrätten ändrade kronofogdemyndighetens utslag och avslog ansökan. Hovrätten har ändrat tingsrättens beslut och avvisat ansökan utan att pröva den i sak. Enligt hovrätten är regleringen om särskild handräckning inte tillämplig på en sådan begäran som landstinget har framställt.

Frågan i målet

6. Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd i frågan om landstingets begäran att JE ska lämna upplysningar och visa upp patientjournaler m.m. enligt 26 § andra stycket LOL kan bli föremål för särskild handräckning.

Om särskild handräckning

7. Genom lagen (1990:746) om betalningsföreläggande och handräckning (BFL) infördes två olika former av handräckning som skulle svara mot huvudsakligen skilda behov, vanlig handräckning och särskild handräckning.

8. Vanlig handräckning ska, på samma sätt som betalningsföreläggande, kunna leda till ett verkställbart avgörande som kan vinna rättskraft. En ansökan om vanlig handräckning kan, om förlikning om saken är tillåten, enligt 3 § 2 BFL bl.a. avse åläggande för svaranden att fullgöra något annat än betalning, om tidpunkten för fullgörelse har inträtt.

9. Den andra formen, särskild handräckning, ska främst tillgodose kravet på att rubbad besittning ska kunna återställas snabbt och utan att det bakomliggande rättsförhållandet behöver utredas närmare för att fastställa vem av

parterna som har den materiella rätten på sin sida. I de fall där det är möjligt att tillämpa bägge processformerna kan sökanden välja utifrån sina behov och sin bedömning av bevisläget. (Se prop. 1989/90:85 s. 34 ff. och NJA 2008 s. 774.)

10. Enligt 4 § första stycket BFL kan en ansökan om särskild handräckning avse åläggande för svaranden att 1. vidta rättelse när sökandens besittning har egenmäktigt rubbats eller annan olovlig åtgärd har vidtagits beträffande fast eller lös egendom eller utövningen av sökandens rätt till viss egendom på annat sätt olovligen hindras eller 2. vidta eller tåla en åtgärd när särskild handräckning får ske enligt föreskrift i lag.

11. Sådana föreskrifter som behandlas i 4 § första stycket 2 BFL finns exempelvis i 12 kap. 26 § jordabalken och 7 kap. 13 § bostadsrättslagen (1991:614) om möjligheten att genom särskild handräckning få tillträde till lägenhet, 11 kap. 5 § begravningslagen (1990:1144) om handräckning för borttagande av gravanordning, 15 kap. 4 § minerallagen (1991:45) om handräckning för att ställa in undersökningsarbete eller återställa mark samt 26 kap. 17 § miljöbalken om handräckning för att åstadkomma rättelse vid bl.a. utsläpp av förorening.

12. Regleringen i 4 § första stycket 1 BFL omfattar principiellt två skilda situationer. Den första situationen omfattar dels fall där rättelse krävs eftersom sökandens besittning har egenmäktigt rubbats, dels fall där rättelse krävs på grund av att annan olovlig åtgärd har vidtagits beträffande fast eller lös egendom. Här syftar bestämmelsen huvudsakligen till att skydda själva besittningen eller innehavet och reglerar fall där någon genom en positiv handling har rubbat sökandens besittning eller på annat sätt har vidtagit en olovlig åtgärd med egendomen. Någon prövning av det bakomliggande rättsförhållandet ska inte ske i dessa fall.

13. Den andra situationen är där rättelse krävs till följd av att utövningen av sökandens rätt till viss egendom på annat sätt olovligen hindras. I dessa fall har svaranden lagligen kommit i besittning av egendomen, men hindrar sökanden från att återfå besittningen (se p. 16) eller från att få tillgång till egendomen t.ex. för arbete eller inspektion (se p. 17).

Närmare om särskild handräckning när sökandens rätt till viss egendom på annat sätt olovligen hindras

14. I 191 § i den tidigare gällande utsökningslagen (1877:31 s. 1) gavs överexekutor rätt att efter gjord framställning förordna om återställande av besittningen eller annat förhållande, som rubbats, om någon egenmäktigt pantat något till sig, skilt annan från det han innehar eller eljest själv tagit sig rätt. Regleringen kom i rättspraxis att tillämpas utan att det var fråga om återställande av en besittningsrubbning och därmed utöver paragrafens ordalydelse (se t.ex. NJA 1907 s. 467 om ett bolags rätt att få ut tillhörigheter som förvarades hos tidigare anställd kontorschef, NJA 1930 s. 671 om en ekonomisk förenings rätt att få ut räkenskaper som innehades av kassa-förvaltaren och NJA 1935 s. 89 om en ekonomisk förenings rätt att av medlem få ut bankbok som avsåg tillgångar i föreningen). I lagrådsremissen till BFL föreslogs en lagreglering enbart av rättelse genom återställande av besittning och liknande. I motiven angavs dock att den föreslagna paragrafen också skulle omfatta andra fall där rätten till viss egendom olovligen hindrades. Enligt Lagrådet borde också dessa fall uttryckligen regleras i paragrafen (se prop. 1989/90:85 s. 175). Lagrådets förslag till ny lydelse godtogs av regeringen.

15. Enligt lagförarbetena träffar regleringen i 4 § första stycket 1 tredje ledet exempelvis situationer där någon vägrar att utlämna egendom som han eller hon har fått i sin besittning på grund av avtal eller tjänst. Det kan röra sig

om att den som har hyrt viss lös egendom, t.ex. en TV eller en bil, inte lämnar tillbaka den när hyrestiden har gått till ända (se a. prop. s. 102).

16. Bestämmelsen är tillämplig beträffande egendom som har mottagits för reparation eller förvaring, enligt avtal om hyra eller lån eller som någon ursprungligen fått hand om på grund av uppdrag eller anställning (jfr de i p.14 redovisade rättsfallen). Den ska också kunna användas beträffande egendom som svaranden har en skyldighet att återlämna till följd av en hävning av ett avtal och en därpå följande återgång av prestationerna, liksom egendom som svaranden innehar trots att den ska utges till sökanden som en följd av ett äktenskaps eller samboförhållandes upplösning (jfr John Boström m.fl., Betalningsföreläggande och handräckning. En kommentar, 8 uppl. 2015, s. 80).

17. Under bestämmelsen faller vidare enligt lagförarbetena den situationen att tillträde vägras till fast egendom, t.ex. för utförande av arbete på fastigheten, för utövande av rätt enligt ett servitut eller för besiktning eller liknande, om ägaren eller annan innehavare enligt lag eller avtal är skyldig att tåla detta (se a. prop. s. 102; jfr exempelvis NJA 1912 s. 410, NJA 1961 C 447, NJA 1962 s. 531 och NJA 1979 s. 769). I dessa fall har svaranden en rätt till den fasta egendomen som ägare, arrendator eller liknande samtidigt som det följer direkt av lag eller av avtal att sökanden ska få tillgång till egendomen för visst närmare angivet syfte.

18. Det finns inte anledning att ge institutet särskild handräckning en mera långtgående tillämpning utöver ordalydelsen. Ett skäl är att vanlig handräckning har fått ett relativt brett tillämpningsområde (jfr NJA 1994 s. 436). Ett annat skäl är att rättssäkerheten vid särskild handräckning blir något sämre än i ett tvistemål (jfr Lars Heuman, Specialprocess, 6 uppl. 2007, s. 76).

Bedömningen i detta fall

19. Landstinget har yrkat att JE ska förpliktas att visa upp patientjournaler samt övrigt material som upprättats i samband med patientbesök för vilka han debiterat landstinget enligt LOL, förda i journalsystemet i JEs dator förvarad på hans klinik på viss angiven adress. Företrädare för landstinget har, om ansökan bifalls, för avsikt att ta del av materialet på läkarens mottagning och då jämföra utbetald ersättning med de dokumenterade besök eller telefonkontakter som JE haft enligt journal och tidbok.

20. Enligt 26 § andra stycket LOL ska en läkare lämna upplysningar och visa upp patientjournal samt övrigt material som rör undersökning, vård eller behandling av en patient och som behövs för kontroll av begärd läkarvårdsersättning. I lagförarbetena framhålls att det i princip är läkaren som ska visa att det finns grund för den ersättning som begärs. Om en läkare har fått läkarvårdsersättning med ett för högt belopp har landstinget rätt att återkräva det yrkade beloppet. Den samlade läkarvårdsersättningen får vidare sättas ned till ett skäligt belopp om läkaren vid upprepade tillfällen eller annars i väsentlig utsträckning begär läkarvårdsersättning med för höga belopp eller på annat felaktigt sätt. Om läkaren inte godtar landstingets ståndpunkt får tvisten avgöras i allmän domstol. (Se 19 § LOL och prop. 1993/94:75 s. 89.)

21. Lagen innehåller inte några bestämmelser om hur landstinget ska få upplysningar och tillgång till patientjournaler och övrigt material om en läkare inte frivilligt agerar i enlighet med de skyldigheter som ställs upp. Frågan berörs inte heller i lagförarbetena (se prop. 2008/09:64 s. 58 ff. och 77).

22. Patientjournaler och övrigt material som begäran avser är JEs egendom och har aldrig innehafts av landstinget. Någon besittningsrubbnings föreligger därför inte. Inte heller har någon olovlig åtgärd beträffande egendomen vidtagits av JE. Ansökan kan därför inte bifallas med tillämpning av något av de första två leden i 4 § första stycket 1 BFL.

23. Frågan är därför om ansökan om särskild handräckning kan bifallas på den grunden att landstingets rätt till viss egendom olovligen hindras.

24. Den rätt som landstinget enligt regleringen i 26 § LOL har att få upplysningar av en läkare eller att få patientjournaler samt övrigt material uppvisat för sig kan inte anses utgöra en rätt till viss egendom. Begäran kan därför inte anses falla in under regeln i 4 § första stycket 1 tredje ledet BFL. Tillämpningsområdet för bestämmelsen omfattar inte heller en rätt till inhämtande av information.

25. Frågan i prövningstillståndet ska därför besvaras på så sätt att landstingets begäran om att JE ska lämna upplysningar och visa upp patientjournaler m.m. enligt 26 § andra stycket LOL inte kan bli föremål för särskild handräckning.

26. Det saknas skäl att meddela prövningstillstånd i målet i övrigt. Hovrättens beslut står därmed fast.

I avgörandet har deltagit: justitieråden Ella Nyström, Johnny Herre (referent), Lars Edlund, Stefan Johansson och Mari Heidenborg
Föredragande justitiesekreterare: Martin Prosell